

Broedvogels Goilberdingerwaard 2013



door Jouke Altenburg

Ook in 2013 is de broedvogelstand van de Goilberdingerwaard weer onderzocht. De resultaten zijn onder meer van belang in de naderende gesprekken met Geldersch Landschap en Kasteelen over het voorgenomen beheer. Verder biedt de gelijktijdige uitvoering van een gebiedsinventarisatie met zowel de Atlasmethode als de BMP-methode organisator Sovon de gelegenheid om beide teltypen 'te ijken'.

1. Omstandigheden en methodiek

Weer

Vanwege de langdurige winterse omstandigheden kwam het voorjaar 2013 traag op gang. De maand maart was de koudste sinds 1962. Het droge, koude weer hield tot half april aan. De eerste decade van mei kende mooi weer. Vanaf 11 mei volgden twee weken met koel, somber en nat weer. De eerste tien dagen van juni waren droog en zonnig, maar koud. Daarna steeg het kwik snel door aanvoer van tropische lucht en kende Nederland de eerste tropische dagen (www.knmi.nl en www.weeronline.nl).

Beheerwijzigingen 2012 / 2013

In het najaar van 2012 is met zwaar materieel grootschalig meidoornstruweel en wilgenopslag geklepeld. Verder is de jaar rond begrazing met Galloways met ingang van 2013 vervangen door seizoensbegrazing met jongvee. Het jongvee verkende in de eerste weken na inscharing op onstuimige wijze groepsgevijs het terrein.

Het is verboden om de Goilberdingerwaard te betreden met een hond. In 2013 is dit verbod vaak met voeten getreden.

Methodiek

In 2013 zijn alle broedvogelsoorten geïventariseerd (BMP-A). De inventarisatie vond plaats conform de richtlijnen in Van Dijk

& Boele (2011). De tellers waren Ries van Griensven, Berry Lucas en de auteur. De kolonievogeltelling is uitgevoerd door de auteur.

In 2012 is er voor gekozen een selectie aan soorten te inventariseren (BMP-B). Van de overige soorten is toen wel de presentie genoteerd.

Net als in voorgaande jaren zijn in 2013 de landtongen niet betreden om de verstoring van broedende vogels door de inventarisatie te minimaliseren. De armenboomgaard maakt geen onderdeel uit van de BMP-plot.

Vanwege het koude voorjaar is er voor gekozen de eerste inventarisatieronde een week uit te stellen. Er zijn zeven ochtendbezoeken gebracht en één nachtbezoek. Idealiter had tussen 1 en 21 juni ook nog een ochtendbezoek gebracht moeten worden. Dit bleek echter niet haalbaar. Het aantal tellingen voldoet wel aan de norm die Sovon hanteert voor het bepalen van de volledigheid van een BMP-inventarisatie in dit terreintype.

2. Resultaten

De volledige soortenlijst 2013 is opgenomen in Tabel 2. Het aantal territoria per soort is bepaald met de autocluster. Dit is een automatische routine op de Sovon-website die de waarnemingen volgens vaste regels omzet naar territoria. De broedcode is een reeks getallen van 1-15 die de mate van (oplopende) broedzekerheid weergeeft aan de hand van een feitelijke waarneming. Broedcode 2 is bijvoorbeeld een zingende man in geschikt broedbiotoop. Broedcode 14 betreft de waarneming een volwassen vogel in het broedseizoen met voedsel of ontlasting in de snavel. Soorten met een (getal)-aanduiding onder het bezoekennummer zijn direct buiten de plot waargenomen. Dit betreft bijvoorbeeld de zingende grote lijster, die aangetroffen werd in de armenboomgaard.

Kolonietelling visdief

De specifieke kolonietelling op 6 mei en 1 juli 2013 resulteerde in 18 'gemaakte' paren conform de Sovon-richtlijnen (van Dijk & Boele 2011). Het broedsucces was echter laag. Met de telescoop en op digitale camerabeelden zijn maar drie jonge visdieven waargenomen. In 2011 zijn tenminste 8 jongen waargenomen van 10 'gemaakte' paren. Uit 2012 zijn geen broedsuccesgegevens bekend.

Tabel 1: bezoeken, bezoektijd en bezoektipe

30-mrt	13-apr	25-apr	30-apr	17-mei	1-jun	14-jun	21-jun
6:20	6:45	6:10	7:30	5:45	5:20	23:30	5:20
8:30	9:00	8:10	10:00	8:00	7:15	1:05	7:25
zonop	zonop	zonop	ochtend	ochtend	zonop	nacht	ochtend

Tabel 2: Waarnemingenoverzicht per bezoek - BMP-A inventarisatie 2013

Euring	Soort / bezoek	1	2	3	4	5	6	7	8	Aantal auto- cluster-territoria	Hoogste broed- code
90	Fuut	2		1	3	1	2		1	1	13
1520	Knobbelzwaan	1								0	1
1590	Kolgans		1							0	3
1619	Soepgans	1								1	3
1660	Canadese Gans	6 (1)	11	6	11 (1)	13	5	1		11	13
1670	Brandgans	5	4	4	38	44	54		25	45	13
1700	Nijlgans	1	2	4	4 (2)	4	3 (1)		1	4	7
1730	Bergeend	1		2	3	5	2			3	5
1790	Smient										
1820	Krakeend	1 (1)	1	11	4	4	10			10	3
1840	Wintertaling	23	3	4	3					0	3
1860	Wilde Eend	1	4	14	8 (1)	11	9		8	11	7
1869	Soepeend					1				0	3
1910	Zomertaling			2						0	1
1940	Slobeend	1	10	15	5				1	10	6
2030	Kuifeend	1	3	6	7	11	7 (1)		7	7	3
2600	Bruine Kiekendief						1			0	1
2870	Buizerd						1			0	1
3040	Torenvalk		1							0	1
3940	Fazant		2	1 (2)	3 (1)	2	2 (1)		3	4	2
4240	Waterhoen								18	1	7
4290	Meerkoet	2	4 (1)	5	7 (1)	9	11	1	5	9	13
4500	Scholekster	3	4	4	5	2	8	1	9	4	13
4560	Kluut		3	4	2					2	13
4690	Kleine Plevier								1	0	1
4930	Kievit		3	5	4	2	6		1	4	13
5320	Grutto			1						0	1
5460	Tureluur	1	1	2	2	3	3		1	3	3
5820	Kokmeeuw				1					0	3
6150	Visdief			7	7	6	20	1	12	12	13
6680	Holenduif	1	1		2					1	6
6700	Houtduif					1	2		4	2	6
7240	Koekoek				-1	-1	-1		-1	0	2
7570	Steenuil	1		1	1					1	6
10201	Witte Kwikstaart		4	1	5	2	2		1	4	14
10660	Winterkoning				2 (1)	1	1		2	2	2
10840	Heggenmus		-1		1					1	2
10990	Roodborst				1					1	2
11370	Paapje				1					0	1
11870	Merel	1	3	1	3	3	2			4	7
12000	Zanglijster	1	1							0	2
12020	Grote Lijster	-1								0	2
12500	Bosrietzanger					6	17		12	22	2
12750	Grasmus			14	15 (1)	12	13		12	17	2
12760	Tuinfluitier					2	1			2	2
12770	Zwartkop			-3			2		1	2	2
13110	Tjiftjaf		3 (1)	2	1		3		1	6	2
13120	Fitis		4	3	6	3	5		2	6	14
14620	Pimpelmees			1	1	1				2	2
14640	Koolmees					1	2			2	2
14870	Boomkruiper	1 (1)				1	1			1	6
15490	Ekster	1	1							1	13
15671	Zwarte Kraai		1			1			1	2	13
15980	Ringmus	1	2	1	1		1		1	1	3
16360	Vink		2	1	2	1	1		1	3	2
16530	Putter			0	1 (4)		2		1 (1)	2	3
16600	Kneu			1	3		2			2	3
18770	Rietgors	2	4	2	2 (1)	2			2	4	14

Tabel 3: Aangetroffen aantal territoria voor 3 onderzoeksjaren voor vier soortgroepen

Soort	2000	2012	2013	Rode Lijst
<i>Pioniervogels</i>				
Kleine plevier	6	-	-	
Bergeend	5	1	3	
Kluut	2	1	2	
Visdief	1	16	18	X
<i>Water- en moerasvogels</i>				
Blauwborst		2	-	
Waterhoen	1	p.	1	
Kuifeend	4	2	7	
Knobbelzwaan		1	-	
Fuut	1		1	
Meerkoet	4	p.	9	
Kleine karekiet		1		
Rietgors	3	6	4	
Krakeend	1	1	10	
Wilde eend	3	p.	11	
Nijlgans		2	4	
Grauwe gans		22	7	
Kolgans	2			
Canadese gans		7	11	
Brandgans		70	45	
Soepgans		1	1	
<i>Weide- en ruigtevogels</i>				
Gele kwikstaart	1			X
Tureluur	3	1	3	X
Patrijs	1			X
Scholekster	4	6	4	
Kneu	2	5	3	X
Kievit	6	1	4	
Graspieper	2		1	X
Ringmus	3	p.	1	X
Bosrietzanger		17	22	
Witte kwikstaart		1	4	
Putter	1	3	2	
<i>Struweel- en bosvogels</i>				
Koekoek	1	2	-	X
Tuinfluitier		1	2	
Grasmus	5	16	17	
Koolmees	1	n.g.	2	
Tjiftjaf	1	n.g.	6	
Fitis		10	6	
Zwartkop	1	1	2	
Vink		1	3	
Winterkoning	1	1	2	
Heggenmus	1	2	1	
Ekster	1		1	
Bosuil	1			
Steenuil			1	X
<i>P = present, geen aantal bepaald</i>				
<i>N.G. = niet geteld (BMP-B soortenlijst)</i>				

3. Discussie

Van Turnhout et al. (2007) gebruikten vier soortgroepen om de effecten van natuurontwikkeling in uiterwaarden op broedvogels vast te stellen. In Tabel 3 zijn voor drie inventarisatiejaren de in de Goilberdingerwaard aangetroffen territoria van deze soorten op dezelfde wijze ingedeeld.

Pioniervogels

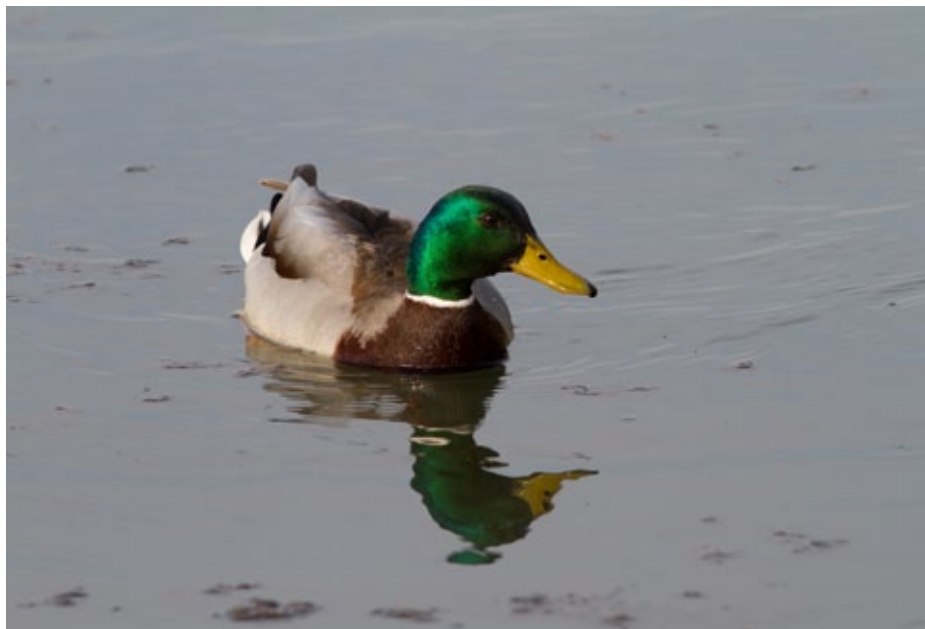
Er zijn in 2013 twee territoriale klutenparen op de visdiefbunker vastgesteld (onder andere copulaties en kuiltjes draaien). Het ontbreken van waarnemingen in latere fasen van de broedperiode duidt niet op succesvolle broedpogingen.

De bergeenden waren ook weer present met 3 territoriale paren: er zijn geen aanwijzingen dat de paren daadwerkelijk in het terrein succesvol jongen hebben grootgekregen.

Het aantal visdiefparen

is vergelijkbaar met 2012: 16 om 18 'gemaakte' paren. Het waargenomen broedsucces bedroeg 3 jongen op 18 paren. Dit is erg laag en ligt ruim onder de netto-vervangingsfactor van 0,75 jong per paar per jaar (Becker & Ludwigs 2004). De lage reproductie kan veroorzaakt zijn door het koude weer tijdens het eerste deel van het broedseizoen. Visdieven beginnen echter zeer gedifferentieerd aan de eileg, waardoor een grote spreiding in legselstadia optreedt. Een andere oorzaak dan koud voorjaarsweer lijkt dus meer waarschijnlijk.

Door het verwijderen van de zomerrijkebegeleidende meidoornen wilgenopslag (klepelactie 2012) ligt de bunker met broedende visdieven namelijk meer in het zicht. De afstand tussen de kolonie en de veel gebruikte wandelroute langs de zomerrijke is ca. 135 meter (meting via Google Earth). Dit is



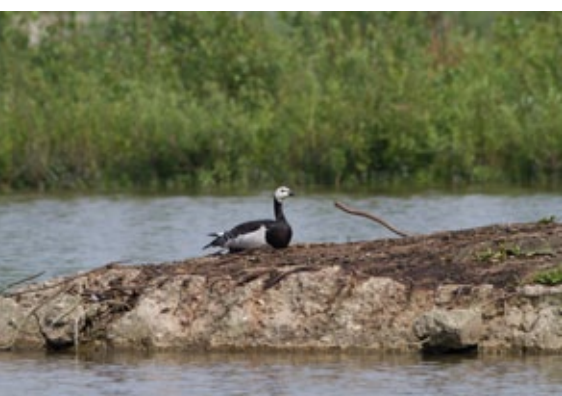
Wilde eend. Het aantal broedende eenden lijkt fors toegenomen in de Goilberdingerwaard.

ruim binnen de bufferzone van 200 – 350 meter, die voor visdiefkolonies wordt geadviseerd (van Krijgsveld et al. 2008). Door de geringe afstand is dus ook verstoring van de kolonie door recreanten en (loslopende) honden een potentiële negatieve oorzakelijke factor voor het lage broedsucces. Door toegenomen onrust kunnen jongen langer door de ouders alleen gelaten worden (wat leidt tot afkoeling en toenemende kans op predatie) dan wel kunnen de ouders minder effectieve tijd aan foerageren besteden.

Water- en moerasvogels

Het grootschalig klepelen van meidoornstruweel en wilgenopslag in het najaar van 2012 heeft geleid tot een andere vegetatiestructuur. Door het ontbreken van de wilgenopslag was er geen geschikt habitat meer beschikbaar voor blauwborst. Ook voor rietgors was een kleinere oppervlakte geschikt habitat beschikbaar; een mogelijke verklaring voor de daling van het aantal broedparen van 6 naar 4. Het aantal broedende eenden en meerkoeten lijkt fors gestegen. Een gekwantificeerde vergelijking tussen 2012 en 2013 is

De brandgans broedt op de groepsschuilplaatsen (bunkers) die eilandjes vormen in de waterpartij.



echter niet mogelijk, omdat van waterhoen, meerkoet en wilde eend in 2012 alleen de presentie is bepaald (BMP-B methodiek). De zomertaling is in 2013 wel waargenomen, maar niet tussen de datumgrenzen die bepalend zijn voor een geldig territorium.

Het aantal daadwerkelijk broedende ganzen is in een moerasgebied met territoriumkartering lastig te bepalen, tenzij een terrein systematisch en intensief wordt afgezocht op nesten. Om verstoring te voorkomen is dat niet gedaan. Daar staat tegenover dat de potentiële broedlocaties met kijker en telescoop goed zijn afgezocht.

De grauwe ganzen broedden in 2012 vooral op de landtongen en in beperkte mate op de groepsschuilplaatsen in de waterpartij. De afgenomen dekking op de landtongen was mogelijk de oorzaak van de forse afname in het aantal broedparen van de grauwe gans: van 22 naar 7.

Het aantal broedparen van de Canadese gans steeg van 7 naar 11. Op vrijwel elke groepsschuilplaats was een broedend paar aanwezig; op twee groepsschuilplaatsen kwamen elk twee paren tot broeden.

Het aantal broedparen van de brandgans daalde sterk: van 70 (2012) naar 45 (2013). Deze klifbroeder van origine broedt alleen op de groepsschuilplaatsen. De opgeschoten struik- en boomlaag op de groepsschuilplaatsen zorgt niet voor minder aantrekkelijk broedhabitat voor de brandgans volgens de bevindingen van van der Jeugd (2012). “Op broedeilanden varieerde de vegetatie van vrijwel afwezig tot zeer dicht struikgewas en wilgenstruweel of -bos. Ook zijn nesten in het riet gevonden, en veelvuldig wordt genesteld in brandnetel. Op eilanden lijkt dus

alle habitat benut te worden.” De sterke daling van het aantal brandgansparen zou veroorzaakt kunnen zijn door toegenomen interspecifieke concurrentie om broedplekken met de sterk territoriale (en grotere) Canadese gans. Deze verdedigen op felle wijze een ruimer nestterritorium dan de semikoloniale brandganzen (eigen observatie).

Het aantal territoria van de nijlgans steeg van 2 naar 4.

In totaal daalde het aantal ganzenteritoria van 102 (2012) naar 63 (2013).

Weide- en ruigtevogels

De Kievit reageerde positief op het verwijderen van de begroeiing: het aantal territoriale paren steeg van één naar vier, voornamelijk op de landtongen. Het aantal scholeksterparen daalde van zes naar vier. Het aantal tureluurparen nam toe van 1 naar 3.

Opvallend was dat de aanwezige Kievitparen druk aan het baltsen waren tijdens het 17 mei bezoek. Gezien het koude voorjaarsweer en de daardoor verlate legselstart is het zeer onwaarschijnlijk

Kieviten profiteerden van het verwijderen van begroeiing.



dat hun jongen op deze datum al vliegvlug waren en zij al toe waren aan het tweede legsel. Een mogelijke verklaring voor de balts is dat hun nesten/jongen door het recent ingeschaarde, bij vlagen onstuimig groepsgewijs door het gebied galopperende, jongvee (eigen observatie) zijn vertrappt.

Het aantal bosrietzangers nam toe van 17 naar 22.

De territoriale Canadese gans nam toe in aantal broedparen.



Struweel- en bosvogels

De veranderingen bij deze groep zijn beperkt. Door het verwijderen van de wilgenopslag en een deel van de meidoorns was er minder habitat voor de fitis beschikbaar. Het aantal paren nam af van tien naar zes. Het aantal grasmusterritoria bleef onverminderd hoog met 17 territoria.

De steenuil is drie van de acht BMP-rondes waargenomen. Ook buiten de BMP-bezoeken zijn de vogels met regelmaat gehoord en gezien. Ook in augustus en september 2013 zijn ze eveneens volop gehoord (med. Ries van Griensven). Dit laatste kan duiden op de aanwezigheid van grote jongen, die door de ouders het territorium uit worden gewerkt.

Toegenomen verstoring

De Goilberdingerwaard is verboden voor honden, maar tijdens elke inventarisatie-ronde dan wel separaat bezoek werden één of meer loslopende honden aangehouden. Honden, aangelijnd dan wel loslopend, hebben een groot verstoringseffect op vogels, met name op grondbroedende soorten. Honden lopen vaak buiten paden, en zoeken vogels gericht op om er vervolgens achteraan te jagen (Krijgsveld et al. 2008).

Verder is de betredingsintensiteit van de Goilberdingerwaard toegenomen door de ontwikkeling van Werk aan het Spoel als cultureel-toeristische voorziening met horecafaciliteiten. Tot en met 2011 kwam je in de Goilberdingerwaard betrekkelijk weinig mensen tegen. Dat is sinds de opening van Werk aan het Spoel veranderd. Ofschoon de schaal-grootte van de activiteiten nog beperkt is, trekt Werk aan het Spoel, als onderdeel van de Hollandse Waterlinie, bezoekers uit heel Nederland (en daarbuiten). Door de klepelactie (najaar 2012) waren de honden en recreanten ook nog eens beter zichtbaar voor broedende vogels in 2013 dan in voorgaande jaren.

4. Conclusies

De effecten van de grootschalige klepelactie in het najaar van 2012 zijn terug te zien in de broedvogelpopulatie. Het aantal pioniervogelsoorten steeg van 1 naar 3. Het aandeel weidevogels is wat vergroot, het aandeel struweelvogels is afgenomen.

De toename van loslopende honden, ondanks het hondenverbod, en de toegenomen recreatiedruk hebben in combinatie met de vegetatieverandering geleid tot grotere verstoring. Het is een zorgelijk signaal dat het broedsucces van de visdiefkolonie zo laag was. Een reproductiefactor van 0,16 jong - per paar - per jaar ligt beduidend lager dan de vereiste 0,75. Wanneer dit blijvend is, ontwikkelt de kolonie zich tot een 'sink'-locatie. Gezien de overvloedige foera-

geermogelijkheden in de nabijheid van de kolonie lijkt voedsel geen beperkende factor, in tegenstelling tot locaties elders in Nederland (www.vogelbescherming.nl).

BMP-onderzoek is geen broedsucces-onderzoek. Er zijn wel indicaties dat het broedsucces van o.a. weidevogels (met name Kievit) laag was door vertrap-ping van nesten en broedsels door het jongvee. In 2014 zal hier tijdens veldbezoeken nader op worden gelet. Gezien de openheid van het terrein kan dit met de telescoop.

5. Aanbevelingen t.b.v. beheerplan Goilberdingerwaard

Op grond van de resultaten van de BMP-inventarisaties uit 2012 en 2013 worden de volgende aanbevelingen voor het nieuwe beheerplan dat het Geldersch Landschap & Kasteelen in de nawinter van 2013/2014 op wil stellen.

a) Sta recreatiegeleidende hoge kruidenvegetatie / enige meidoornopslag toe parallel aan de zuidzijde van de zomerdijk, waardoor betreding van de noordoever van de gegraven waterpartij wordt voorkomen en recreanten minder zichtbaar zijn. Dit zal positieve effecten hebben op het broedsucces van veel vogels, waaronder de visdiefkolonie.

b) Handhaaf het hondenverbod en betredingsverbod van het 'binnenterrein'. Eerdere handhavingsacties van de vorige beheerder zorgden in het verleden voor een forse daling van het aantal overtredingen.

c) Verwijder de wilgenopslag op de voormalige groepsschuilplaatsen, bij voorkeur om de twee jaar. Dit kan het beste tijdens vorstperiodes plaatsvinden. Het bereiken van de locaties is dan immers eenvoudig en er worden geen watervogels verstoord. De NVWC is in principe bereid hier een aandeel in te leveren.

Door het frequent verwijderen van de opslag blijft geschikt broedhabitat aanwezig voor pioniersoorten, die kenmerkend zijn voor het rivier-ecosysteem. De gestuwde Lek zorgt immers zelf voor te weinig dynamiek om dit habitat in stand te houden.

Tenslotte past het verwijderen van deze begroeiing in de uitgangspunten van het project 'Stroomlijn' van Rijkswaterstaat. De groepsschuilplaatsen liggen immers in de stroombaan.

d) Sluit fysiek het informele pad af dat langs de knotwilgen aan de noordzijde van de armenboomgaard loopt. Dit pad nodigt uit tot illegale betreding van het afgesloten terreindeel.

e) Stel voor de armen-boomgaard een beheerregiem van (gefaseerd) maaien met nabeweidings door schapen in. Gefaseerd maaien met nabeweidings



Verwijdering van wilgen en meidoorns zorgde voor een afname van het aantal fitissen.

zorgt voor een structuurrijke en kruidrijke vegetatie, die ruimte biedt aan tal van organismen. Door de aanwezigheid van voldoende korte vegetatie in een heterogene omgeving waarin veel prooidieren voorkomen (muizen!) kan o.a. de steenuil goed foerageren. Ook uit oogpunt van cultuurhistorie is deze beheervorm passend voor een hoogstamboomgaard.

Dankwoord

Theo Boudewijn, Berry Lucas en Margreet de Nie worden bedankt voor hen constructieve commentaar en aanvullingen op een eerdere versie van dit inventarisatieverslag, dat in november 2013 is verzonden aan de terreinbeheerder Geldersch Landschap en Kasteelen.

Bronvermelding

Altenburg J.F. (2012) Broedvogels van de Goilberdingerwaard. Hak-al themanummer 'Uiterwaardenspecial'- jaargang 2012 (4): 10-15 Natuur- en Vogelwacht Culemborg e.o., Culemborg

Becker P.H. & J.-D. Ludwigs (2004). *Sterna hirundo* Common Tern. Bird of the Western Palearctics Update Vol. 6 No. 1 and 2: 91-137. Oxford University Press.

van den Bremer L., R. van Harxen & P. Stroeken (2009). Terreingebruik en voedselkeus van broedende Steenuilen in de Achterhoek. SOVON-Onderzoeksrapport 2009/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

van Dijk A.J. & A. Boele (2011). Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek, 2e druk. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van der Jeugd H.P. (2012) Populatie-dynamische parameters van brandganzen in Nederland. Vogeltrekstation rapport 2012-02. Vogeltrekstation, Wageningen.

Krijgsveld K., R. Smits & J. van der Winden (2008). Verstoringgevoeligheid van vogels, update literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport 08-173 Bureau Waardenburg, in opdracht van Vogelbescherming Nederland.

van Turnhout C., C.M. van der Weide, G. Kurstjens & R. Leuven (2007). Natuurontwikkeling in de rivieruiterwaarden, hoe reageren broedvogels? De Levende Natuur 108: 52-57.